

JEVREJSKA PREZIMENA

Sa posebnim aspektom na Bosnu i Hercegovinu

JEWISH SURNAMES

With special reference to Bosnia and Herzegovina

Sažetak

Jevreji su morali napustiti Španiju 1492. godine, a pet godina kasnije Portugal. Oni su krenuli prema Otomanskom carstvu duž obale sjeverne Afrike ali i morem (brodovima). Njihova odredišta su bila ili Dubrovnik ili Carigrad. Iz Dubrovnika Jevreji su karavanima otišli u Carigrad, Solun, Jedrene, Valonu. U Bosni su se u većem broju pojavili sredinom 16. stoljeća, prvo u Sarajevu, a kasnije, u 18. vijeku, osnovali su svoju zajednicu u Travniku, onda u Zenici, Žepču i drugim većim gradovima u Bosni i Hercegovini.

U najstarijim dokumentima o dolasku Jevreja u Bosnu, prema evidenciji Šerijatskog suda u Sarajevu, spominje se neki Rafael, a zatim Avram sina Isaka, u 1565. godini, odnosno 973. godini po Hidžri. U ugovoru vjenčanja (ketuba) iz 16. i 17. stoljeća (1578. i 1652. godine, a 5339. i 5413. po jevrejskom kalendaru) također se pojavljuju prezimena koja se više ne mogu naći u Bosni: Tobi, Cavalieri, Cusi, Eliezer, Saba, Mule, Ješurun, Curiel. U responsama pisanim rabinu u Solunu Haim Šabetaj od 29. adara 5394. godine (1633) pod nazivom „Sarajevo u Bosni“ nalazimo na prezimena: Zevulun, Makliam, Cacici, Lansana, Teseo i de Rosado koja već u ne postoje Bosni.

U Bosni i Hercegovini broj aškenaskih prezimena daleko je veći od sefardskih, prvenstveno zbog širokog područja iz kojih su došli, kao i činjenica da su prošli kroz period kada su morali promijeniti prezime na silu ili kupiti ime koje ima najmanje malo dostojanstva. Za Sefarda je drugačije jer su većina njihovih prezimena došla iz Španije i Portugala, a njihov veliki priliv se zaustavio na kraju 19. stoljeća.

Ključne riječi: Jevreji, Bosna, Sarajevo, Sefardi, Aškenazi, prezimena

Summary

Jews were forced to leave Spain in 1492, then, five years later, Portugal. They headed toward the Ottoman Empire along the coast of North Africa, but also sailing the sea. Their destinations were either Dubrovnik or Constantinople. From Dubrovnik, Jewish caravans headed to Constantinople, Thessaloniki, Edirne, Principality of Valona... The increase in settling in Bosnia started in the mid 16th. Some time later - in the 18th century, they established the community in Travnik, then in Zenica, Žepče and other major towns in Bosnia and Herzegovina.

According to the evidence found in Sharia Court in Sarajevo archive, the oldest documents on arrival of Jews mention some Rafael, then Avram son of Isak in 1565, i.e. 973 Anno hegirae. In the wedding contracts (ketubah) from the 16th and 17th centuries (Gregorian years of 1578 and

1652; 5339 and 5413 according to the Hebrew calendar respectively) appear also surnames that are no longer present in Bosnia: Tobi, Cavalieri Cusi, Eliezer, Saba, Mule, Jeshurun, Curiel. In responasas to Thessaloniki Rabbi Haim Shabbethai dated 29 Adar 5394 (1633) entitled Sarajevo in Bosnia we find surnames: Zevulun, Makliam, Cacici, Lansana, Teseo and that Rosado already not existent in Bosnia.

In Bosnia and Herzegovina the number Ashkenazy surnames surpasses Sephardic ones, primarily due to the wide area from which they came, and the fact that they went through a period when they were forced to change the surname or buy names having at least some dignity. For Sephardim it is different because the majority of their surnames was brought from Spain and Portugal, or provinces and the cities from which they had come, and their large influx was stopped at the end of the 19th century.

Key Words: *Bosnian Jews, Sarajevo, Sephardic Jews, Ashkenazy Jews, surnames*

Misli se da u Jevreja nije bilo porodičnih imena do u novije doba. Ali su već odavno mnoge porodice bile ponosne svojom tradicijom te su ljubomorno čuvala prezimena. Tako su imena Izrael, Kon, Levi, Gabaj, Biron, Jerusalem, Susin itd. raširena tamo gdje Jevreji žive. Ova imena nalazimo u svim mogućim oblicima već prema jeziku i ortografiji pojedine zemlje ili raznih jevrejskih dijalekata kao jidiša, judeoespanjola, judeoperijskog, judeotatarskog, što više i među bijelcima i crncima u Indiji ili kod jevrejskih plemena u Sahari.

Jevreji su morali napustiti Španiju 1492. godine, a zatim i Portugal pet godina kasnije. Oni su krenuli prema Otomanskoj imperiji obalom sjeverne Afrike ali i morem (brodovima). Njihova odredišta su bila ili Dubrovnik ili Carigrad. Iz Dubrovnika su Jevreji karavanima odlazili u Carigrad, Tesaloniki, Jedrene itd. Posao ih je doveo i u Bosnu, pa su se malo po malo, sredinom 16. vijeka, počeli sve više naseljavati u Sarajevu, a kasnije, sredinom 18. vijeka, osnivaju svoju zajednicu u Travniku, zatim u Zenici, Žepču i ostalim većim mjestima Bosne i Hercegovine. Prema poznatim podacima, postojale su 24 jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini. Bilo ih je i u manjim mjestima, ali su uglavnom bili u gradovima.

Sultan Bajazit II otvorio je vrata Osmanskog carstva Jevrejima, pozvavši ih da dostojanstveno žive u njegovom carstvu. Gazi Husrev-beg izdaje Emer-namu¹ o slobodi vjeroispovijesti žitelja Sarajeva koja dokazuje otvorenost Osmanskog carstva prema² muslimanima pa i prema Jevrejima.³

Tako su se u Bosnu, istina mnogo kasnije, uselile obitelji Tolentino, Krispi i De Mantova, čija prezimena pokazuju da se radi o Sefardima koji su ranije živjeli u italijanskim gradovima. Poznato je također da je poslije pada Budima, 2. septembra 1686, i njegovog napuštanja od Turaka, u Sarajevo stigla jedna grupa Jevreja iz toga grada – sigurno Sefarda – i tu se stalno nastanila. Sličan slučaj se desio mnogo kasnije, kada je, naprimjer, u Bosnu došla beogradska sefardska obitelj Mevorah. Izrael Mevorah, glava te porodice, bio je turski vojni liferant te se zajedno sa muslimanskim izgnanicima iz Srbije, u doba napuštanja srbijanskih varoši 1867. godine od muslimanskog stanovništva za vladavine kneza Mihaila Obrenovića, doselio iz Beograda u Bosnu. Turske su mu vlasti kao i svim ostalim izbjeglicama – muhadžerima – dale besplatno zemlju i kuću

¹ Emer-nama (Sign. OZ; ZAT-228) je najstariji dokument koji se čuva u JU Historijski arhiv Sarajevo.

u Bosanskoj Kostajnici gdje se sklonio jedan broj izbjeglica.

I mnogi drugi Sefardi dolazili su iz Srbije, Makedonije, Bugarske i Turske u Bosnu i tu se stalno nastanjivali. Tako se uz prezimena koja dr. M. Levy citira u svom poznatom djelu *Die Sephardim in Bosnien*, objavljenom u Sarajevu 1911, mogu naći i druga prezimena kojih nije ranije bilo u Sarajevu ili u drugim bosanskim varošima.

Najstarije isprave o opstanku sarajevskih Jevreja u Bosni, prema zapisnicima Šerijatskog suda u Sarajevu, spominju nekog Rafaela, zatim Isaka sina Avramovog, a smješteni su u 1565. godinu, tj. 973. godinu po Hidžri.² U vjenčanim ugovorima (ketuba) iz 16. i 17. stoljeća (1578. i 1652. godine, tj. 5339. i 5413. jevrejskog kalendara) također se pojavljuju prezimena kojih više nema u Bosni: Tobi, Cavaliero, Cusi, Eliezer, Saba, Mule, Jesurun, Curiel.³

U responsama solunskog rabina Haima Šabtaja iz Salonike od 29. adara 5394. godine (1633) pod naslovom „Sarajevo u Bosni“⁴ nailazimo na prezimena: Zevulun, Macliah, Cacici, Lansano, Teseo i Rosado koja već odavno u Bosni ne postoje.⁵ Takvo prezime u Tuzli bilo je Konfino, u Prijedoru Mevorah (preselili se iz Banje Luke), u Banjoj Luci Nahmijas, u Brčkom Almoznino, u Sarajevu De Majo i Tuvi. Sve ove porodice došle su iz Srbije. Ovadije i Alevi stigli su iz Bitolja, Ušćuplije, kako im samo ime kaže, bili su iz Skoplja. Neke porodice došle su iz Bugarske: Samokovlija iz Samokova, Kapon iz Ruščuka, Elazar iz Čustendila. Kamhi i Levi stigli su iz Albanije (Valona), a Konforti i Kavesoni iz Novog Pazara. Ne treba, također, zaboraviti da je jevrejska zajednica bila jako pokretna, pa su se Jevreji iz Sarajeva tokom stoljeća naselili skoro po svim gradovima Bosne i Hercegovine, a neki su otišli i izvan njenih granica.⁶

Već krajem devetnaestog stoljeća nestala su brojna jevrejska sefardska prezimena: Auvi, Alavo, Almuli, Franko, Fajon, Gurmisan, Kuriel, Krispi, de Mantova, Nakas, Nones, Perez, Cevi, Alkozer, Alperin, Birla Eljasaf, Gatenjo, Kase, Kupin, Molcho, Magreso.⁷

Pripajanjem Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj u ove krajeve dolazi sve veći broj Jevreja iz raznih dijelova KUK imperije. Poslije završetka Prvog svjetskog rata primjećuje da se iz Bosne i Hercegovine povukao jedan manji broj aškenaskih Jevreja koji su se vratili u Poljsku, Čehoslovačku, Galiciju, Rumuniju.⁸ Njihovim odseljavanjem nestao je određeni broj jevrejskih aškenaskih prezimena u Bosni, ali su ona ostala zabilježena u raznim arhivskim dokumentima. Statistika pokazuje da su prije Drugog svjetskog rata samo u Sarajevu ovi novodoseljeni Jevreji predstavljali oko 30 odsto ukupnog jevrejskog stanovništva u gradu (oko 4.000 osoba).

Istraživanja historije Jevreja u Bosni i Hercegovini otežana je dobrim dijelom i nepoznavanjem porodičnih imena kako Sefarda⁹ tako i Aškenaza¹⁰.

2 2. sveska Sidžila: dr. Moric Levi, Sefardi u Bosni, str. 9.

3 Državni arhiv u Dubrovniku, Div. For. 4.245v-247v i Div. For. 97, 270v-275v; Vesna Miović, Židovke u Dubrovačkoj Republici, str. 142.

4 R. Haim Šabetai (1556–1647), poznati halakički autoritet, autor *Torat ha-Haim* i *Tešuvot Rav Haim*.

5 Osamnaesto poglavlje response rabi Haima Šabtaja predstojnicima Jevrejske općine u Sarajevu; dr. Moric Levi, Sefardi u Bosni, str. 18.

6 Duh Bosne: Sv. 3, br. 1. 1. 2008, Muhamed Nezirović, Bosanski Sefardi.

7 Dr. Moric Levi, Sefardi u Bosni, str. 23.

8 AJO, Popis općinara Jevrejske općine aškenaskog obreda u Sarajevu.

9 Sefardi Jevreji koji su protjerani iz Španije i Portugala 1492. godine.

10 Aškenazi Jevreji iz Austro-Ugarske imperije, sjeverne Evrope i Rusije.

Kod sefardskih prezimena je nešto lakše snalaziti se, posebno ako se istražuje 19. i 20. vijek. Kod Aškenaza je ta situacija znatno otežana, jer su pripajanjem Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj monarhiji zajedno sa Jevrejima u Bosnu došli i brojni Austrijanci, Mađari, Nijemci, Česi, Slovaci i drugi. To je dovelo do toga da se napravila i mala zbrka prilikom sačinjavanja raznih statistika, a posebno prilikom istraživanja historije raznih nacionalnih manjina u BiH.

Sudeći po prezimenima, većina sarajevskih odnosno bosanskohercegovačkih Sefarda je stigla u Bosnu i Hercegovinu iz Soluna i Carigrada, ali i Jedrena i Valone, a jedan dio je stigao preko Italije, dok su kasnije stizali i iz Bugarske (Samokov, Ruščuk). U to vrijeme nisu se, uglavnom, pisala prezimena već samo imena, kao npr.: Avram sin Jakova i sl. Jedino prezime koje se uočava je Levi ili Alevi, a ostali dokumenti su samo sa imenima Jevreja.¹¹

U osmanskim izvorima upotrebljavale su se oznake umjesto jevrejskih prezimena kao „Jakov sin Avrama“, već se koriste i tzv. zamjenska imena. Primjeri se nalaze u knjigama Jevrejske općine Sarajevo i potvrđuju da su Jevrejima do Prvog svjetskog rata davalo po dva imena. Tako, ako je napisano, npr. Juda Leon, što je puno ime, onda ne dolazi do zabune. Ali ako je napisano samo Leon, podrazumijeva se da je to Juda ili ako je napisano Juda da je to, ustvari, Leon. Ovo se često ponavlja u mnogim dokumentima (sudskim ili u katastru) i zato što se od Jevrejske općine zahtijeva često tumačenje ovog dualizma, potrebno je to i ovdje napomenuti.

Prema matičnim knjigama, koje su sačuvane u Jevrejskoj općini u Sarajevu, vidi se da su sarajevski Sefardi svojoj djeci najčešće davali biblijska imena kao: Abraham, Aron, Benjamin, Juda, Nehama, Simha, Mazalta, Oru, a rabini bi to u matične knjige upisivali hebrejskim pismom. No, kako su se Sefardi u međusobnoj komunikaciji koristili ladino jezikom (djudeoespanjol), nerijetko su ta imena prevodili na jezik svakodnevne komunikacije, tako je skoro svaki Juda nazivan Leonom, što u oba slučaja znači Lav. Rijetko koji Moise je koristio svoje lično ime. Češće je bio Moric, Moše ili Mušon.

Jedan od čuvenih sarajevskih rabina, dr. Moric Levi, u matičnoj knjizi rođenih upisan je kao Moise, dok mu diploma doktorata nauka glasi na Moric Levi, a često se potpisivao kao Moritz Levy. Na jednom mjestu je naveden i kao Moše Alevi.¹² Bilo je slučajeva da su hebrejska imena prevedena ili prilagođavana jeziku sredine kojim su se služili ostali građani: tako se Menahem nazivao Mikom ili Mihajlom, Izahar-Oskar, Gideon skraćivan u Gidi, Perlu su zvali Biserka, Mazaltu – Tilda, Esperansu – Nada, Oru – Svjetlana itd.

Kada bi se u porodici dešavalo da djeca umiru kratko vrijeme poslije porođaja, uobičavalo se, uz lično ime, dodavati za mušku djecu Hajim (Haim) ili samo Haj, a za žensku Haja.¹³

I čitanje hebrejskog rukopisa bez vokala (naročito kod nedovoljno educiranih) omogućavalo je proizvoljnu interpretaciju ličnih imena. Karakterističan primjer je ime Abraham. Zbog čitanja hebrejskih slova „B“ i „V“ i nepisanja vokala, Abraham je u latiničnom pismu najčešće pisan kao Avram ili, najčešće kao Abram¹⁴, a poslije Prvog svjetskog rata doživio je transformaciju u Albert, Albi ili samo Abo.

11 U sarajevskim sidžilima sa početka 19. vijeka uočavamo izvjesne dozvole za trgovinu, otkup i izvoz ali i potvrde u kojima se koriste umjesto prezimena isključivo imena kao „Jakov sin Avrama“.

12 Pinkes iz 1921. godine (Arhiv Jevrejske općine Sarajevo).

13 Haim na hebrejskom znači život, pa se smatralo da se na ovaj način novorođenom djetetu obezbjeđuje dug život u svijetu koji će nastati dolaskom Mesije.

14 Matična knjiga Sefardske jevrejske općine u Sarajevu.

Ima primjera da je jedna osoba upisana u matičnu knjigu rođenih kao Mazalta, a ta ista osoba je u matičnoj knjizi vjenčanih zavedena kao Matilda, a umrla je kao Tilda, ili da osoba koja je rođena kao Abraham, vjenčan je kao Albert, a imovina u Z. K. izvodu se vodi na Albi.

Krajem prve polovine prošlog vijeka uočava se da Jevreji počinju davati svojoj djeci ime koje je u prethodnoj generaciji služilo samo kao nadimak.

I ne samo da su pojedinci imali nadimke nego postoje brojne porodice koje su uz prezime dobivale nadimak, tako imamo porodicu Baruh koja je nosila nadimak Samokovlija prema gradu Samokovu iz kojeg su došli. Kasnije ovo Samokovlija je usvojeno kao porodično prezime. Porodica Albahari je nazivana Rabeno, a porodica Papo – Sason, porodica Atijas – Zekić itd. Poznat je izvjesni iz Goražda kojem su prišli naziv Hendeklija i koji se njime i služio te je to zapisano u javnim dokumentima.¹⁵

Ustaljeni je običaj da se prvorodenom djetetu u porodici daje nadimak, za muško dijete Buki ili Buhor (Bohor), a za žensko Bukica ili Bohoreta. Ovaj nadimak uglavnom se koristio samo u porodičnom krugu, ali nije mali broj onih koji su ovaj nadimak u svakodnevnom životu koristili više od pravog imena, pa su imali priličan broj dokumenata sa nadimkom umjesto sa ličnim imenom. Za ovo je najpoznatiji primjer znamenita sarajevska književnica Laura Papo Bohoreta kojoj je pravo ime Luna i sva svoja djela je objavila čak sa dva nadimka.¹⁶

U Bosni i Hercegovini, kao uostalom i na cijeloj teritoriji nekadašnje Jugoslavije, način pisanja odnosno zakonom propisan način pisanja u određenim periodima doveo je do toga da se često izvornost pisanog prezimena izgubila, a samim tim i autentičnost prezimena.

Prvo, u članu 27. Zakona o ličnim imenima Kraljevine SHS od 19. 2. 1929. godine stoji „da svako može tražiti ispravku matičnog upisa za svoje porodično ime, ako dokaže da se porodično ime predaka pisalo drugačije nego što je u matici provedeno, odnosno da može tražiti da se porodično ime piše po pravilima fonetike, a ne njemačkim, mađarskim, italijanskim ili bilo kojim drugim pravopisom. Isti način pisanja porodičnih imena vrijedi kod upisa u matične knjige u slučaju porođaja, ženidbe i smrti.“

Već promijenjena prezimena Zakonom o ličnim imenima iz 1919. godine ponovo su pretrpjela promjenu na samom početku Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Naime, svi koji su promijenili prezime morali su vratiti svoje izvorno prezime. U Naredbi od 4. juna 1941. godine piše:

„1

Sve dozvole za promjenu prezimena, koje su bile poslije 1. prosinca 1918. podijeljene osobama, koji židovi po rasi, te osobe imadu prezimena zamijeniti s prijašnjim prezimenima. To vraćanje na prijašnje prezime vrijedi i za supruge i za potomke.

2

Osobe koje mijenjaju prezime imadu u roku 8 dana prijaviti promjenu prezimena kod redarstvene vlasti, općinskog (gradskog) poglavarstva i kod matičnog ureda bogoštovne općine.

Ako vrše bilo kakav obrt ili se bave trgovinom ili industrijom imadu prijaviti promjenu prezimena

15 Alija Bejtić, Jevrejske nastambe u Sarajevu, separate.

16 Nikolić, Danilo (2011), *Nadimci kod sarajevskih Sefarda*, Jevrejski glas, br. 47, Sarajevo.

kod nadležne obrne vlasti. Ako tvrtka nosi prezime u smislu i ove odredbe, ima istodobno promijeniti naziv tvrtke prema promjeni prezimena.

Ako su vršitelji slobodnih zvanja imadu promjenu prezimena prijaviti nadležnoj komori.

3

Sve osobe koje po čl-1 mijenjaju prezime ne smiju se više ni u javnom ni u privatnom životu služiti drugim nego tim prezimenom. Javne isprave koje glase na napušteno prezime imadu se u roku od 8 dana predložiti vlastima.

4

Osobama koji su Židovi po rasi neće se više izdavati dozvole za promjenu prezimena izuzev za slučajeve.

5

Židovima po rasi zabranjena je uporaba svakog pseudonima.¹⁷

↑

11

Prekršaji se kažnjavaju globom od 5.000 do 100.000 dinara ili zatvorom od deset dana do tri mjeseca, kaznu izriču upravno-redarstvene vlasti. Novčana globa teče u korist državne blagajne.“↑

Sve naredbe potpisao je dr. Artuković.

Postoji mnogo ličnih podataka u dokumentaciji fondova¹⁸ Historijskog arhiva Sarajevo vezanih za ovu problematiku. Upravo oni ukazuju potrebu nastanka ovakvog jednog naučnog rada. Prilikom izrade inventara ovih fondova ukazali su se određeni problemi i dileme. Naime, kada su u evidencije zavodeni personalni podaci, upisivani su onako kako je kome bilo zgodno ili kako je znao: nekad su ime i prezime ispisivani onako kako se izgovaraju, a nekad kako je ko protumačio da se piše. Konkretno, najviše problema je kod prezimena sa slovom š (koje su pisali kao: sh, sch, stch), zatim slova đ, dj koje su nekad pisali kao j, g ili gj, zatim već poslovično izjednačavanje slova đ i dž kao i č i ć. Ovo stvara dilemu prilikom obrade i kompletiranja predmeta, jer se ne može sa sigurnošću znati da li se radi o jednoj te istoj osobi ili različitim osobama.¹⁹ Ako se nađe na prezime koje zbog njegove konstrukcije korijena može usmjeravati da je jevrejskog porijekla, onda, ukoliko to prezime počinje sa suglasnicima dž, lj, č i ć, možemo biti skoro sigurni da prezime nije jevrejskog porijekla.

17 Naredba o promjeni židovskih prezimena i označivanju Židova i židovskih tvrtki, 4. 6. 1941. godine.

18 Fondovi: Državno ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu, podružnica Sarajevo, *sign. DRG-6*; Gradsko poglavarstvo Sarajevo, Ured za upravu židovskih nekretnina, *sign. UŽN-13*; Rizničko upraviteljstvo u Sarajevu, Ured za podržavljeni imetak, *sign. RU-11*; Kotarsko nadzorništvo narodne zaštite Sarajevo; *sign. KNNZ-12*; Analitički inventar Zbirka Varia (1829–1963), *sign. ZV-576*.

19 Tauber, Eli, Milena Gašić (2013), *Jevrejska prezimena BiH*, HAS, Sarajevo. Prilikom sređivanja fondova u HAS-u spisi su odlagani onako kako je evidentirano (upisano), tako da je dilema ostala. Spisi ovih fondova govore o sistematskom, od NDH veoma precizno razrađenom, sistemu oduzimanja pokretne i nepokretne imovine, svih materijalnih vrijednosti i sredstava za život, dostojanstva, prava na život i na kraju oduzimanja života Jevreja, Srba, Roma, ali i svih onih koji nisu prihvatili ideje fašizma i vladavine jedne rase. Posebnu vrijednost ovi fondovi imaju jer sadrže lične podatke (obrasci 1 i 2 i kartoni uz njih daju podatke osim o prezimenima i imenima i o datumima rođenja, bračnom stanju, djeci, adresi stanovanja, zanimanju, imovini itd.) za većinu Jevreja koji su živjeli u Sarajevu odnosno teritoriji djelovanja tvorca fonda.

U osmanskome periodu jevrejska prezimena su pisana na turskom arapskim pismom, pa je kasnije u transliteraciji i prijevodu došlo do izvjesnih promjena, a i usljed nepoznavanja jevrejskih prezimena pisana su potpuno pogrešno. Najočitiiji je primjer kada je prilikom prevođenja sa turskog jevrejskog prezimena Levi korištena turska slova: lam, vav i je, koja u normalnom prijevodu bi trebala značiti Levi, ali s obzirom na činjenicu da se neka arapska slova mogu čitati na više načina, kao i da se slovo elif (e) u sredini riječi ne piše,²⁰ došlo je do promjene i ispalo je da umjesto Levi stoji Luji.²¹ I upravo zbog prevođenja jevrejskih prezimena nekada se umjesto Levi pojavljuje Livić, dakle pored krivog prijevoda još je dodato slovo „ć“ i tako se jevrejsko prezime slaveniziralo. Neka jevrejska prezimena su uz svoja prezimena dobijali slavenska, kao npr. Romano u Višegradu bio je poznat kao Mamić, dok je izvjesni Solomun Rafael Levi iz Sarajeva uz svoje prezime i zvanično nosio prezime Momulović.²²

Jasna su bila prezimena povezana s prošlošću i poštovanjem svetih i svijetlih pojava iz jevrejske religije i historije.

Jevreji širom Evrope su uzimali ili su bili prinuđeni da uzimaju uglavnom njemačka prezimena (iako ih je bilo i ostalo i sa hebrejskim i španskim) i to:

- predriječ sa dodacima/završecima: Rosen (ruža), naprimjer: Rosenberg, Rosenzweig, Rosenstein, Rosenthal, Mandel, npr. Mandelbaum, Mendelson, ili sa završetkom field (polje): Zonenfield, Binenfield, Rosenfield;
- završetak: -baum, -berg, -zweig, -man, -stein, -stern, -tal, -son, -field;
- po fizičkim i drugim osobinama: Klein (mann) – Katan / Kiš, Gross (mann) – Gadol / Nađ, Jung (mann), Alt (mann), Schwarz / Fekete, Weiss / Feher / Belić;
- po nebeskim tijelima i pojavama: Stern- (Sternberg, Sternhell) / Zvezdić, Mond (Mondschein), Sonne (Sonnenschein);
- po dužnostima u jevrejskoj zajednici (ili na hebrejskom originalu, ali češće na lokalnim jezicima): Dajan (Richter), Gabaj, Hazan (Kantor, Singer), Melamed (Lehrer, Maestro, Melamed, Mualem), Nagid, Parnas, Rabin (Haham, Priester), Šamaš (Diener), Šohet (Schlaechter);
- po zanimanjima: Beker, Glazer, Koch, Šnajder, Šuster, Tišler, Zinger;
- po pomoćnim sredstvima za ta zanimanja: Nadel, Fingerhut, Zwirn;
- po cvijeću i plodovima: Apfel, Birnbaum, Blum, Kirsch, Mandel, Nussbaum, Weintraub;
- po životinjama: Adler, Fisch, Hirsch, Wolf / Farkaš;
- po bojama: Braun – Pardo / Moreno; Weiss – Blanko; Gelb – Amariljo; Schwarz – Negro; Gruen – Verde; Rot – Rojo;

20 Starotursko (arapsko) slovo vav se može pisati i kao v, o, ö, u, ü.

21 Tako je bilo objavljeno u *Bosni*, listu za vilajetske poslove, vijesti i javne koristi, br. 98, str. 2, od 15. i 27. aprila 1868. godine. U tekstu piše: „Mojsej Luji hahambaša jevrejske opštine u Sarajevu“.

22 Tako je objavljeno u listu *Sarajevski cvjetnik* iz 1866. godine, br. 405.

- po danima u nedjelji: osim hebrejskog imena Šabat (Sabato) – među aškenaskim prezimenima nalazimo gotovo sve dane: Sonntag, Montag, Dienstag, Mittwoch;
- po geografskom porijeklu: ako su se Jevreji selili iz mjesta u mjesto, iz jedne oblasti ili provincije u drugu ili iz zemlje u zemlju, često su sami uzimali ili su im drugi „prikačili“ nadimak po mjestu odakle su došli i ti nadimci ostajali su im kao prezimena. Nekoliko primjera prezimena ukazuju na mjesto odakle su se Jevreji doselili, među Sefardima: Alkalaj, Carfati, Franses, Florentin, Kasorla, Kastro, Katalan, Kordova, Morpurgo, Navaro, Perera, Romano, Samokovlija, Toledano, Tolentino, Venecijani i slično.

Među Sefardima bilo je mnogo prezimena koja su ukazivala iz kojih provincija potiču, s tim što je stavljana rječica „de“: De Leon, De Majo, De Medina (što svakako nije ukazivalo na plemićko porijeklo). To se vremenom spajalo i prekrajalo, što se najbolje vidi na primjerima: prezime De Majo se vremenom pisalo Demajo, a kasnije Demajorović. I tu je bilo problema, što se vidi iz prezimena Džajin (Džajinović) i Džerasi. Prva porodica Djaen (d’Jaen) potiče iz španskog grada Haena, a druga Đerasi (d’Jeras) iz Herasa, te ovdje upotrebljavamo transkripciju Djaen i Džerasi.

I za Aškenaze se po prezimenima vidjelo odakle su došli: Dojč, Holender, Polak, Šlezinger, Španier, Ungar, Tirkel i slično, ili po gradovima: Berlin(er), Bilic(er), Boskovic, Breslau(er), Frankfurt(er), Hamburg(er), Horovic, Lemberg(er), Preger, Presburg(er), Pšerhof, Rešofski, Vajler, Valah, Varšavski, Viner i dr. Nekadašnji stanovnici grada Majca prozvaše se Minc, oni iz grada Speyerab – Sapiro, pa ta imena nalazimo po čitavom svijetu. Mnoga od tih imena imaju historijsko značenje. Tako su se Jevreji, koji su godine 1670. morali ostaviti Beč (Wien) prozvali Wiener, oni koji su morali kod velike gezer²³ 1684. otići iz Budima (Ofena) zovu se Ofner; Halpern se zovu oni iz Heilbronna.

Uzgred, gotovo svi Aškenazi: Eskenazy, Ruso, Margulis, postali su Sefardi i samo im je ime nagovještavalo odakle potiču. Obratan je slučaj sa Aškenazima s prezimenima Španier ili Španić, Tirkel (iz Turske) i slično, izvorno su bili Sefardi.

U talmudskoj literaturi nalazimo porodična imena (prezimena) i „običnih ljudi“, dok su do tada tu privilegiju imali samo prvosveštenici, jer se „po genealoškom stablu“ trebalo utvrditi da li neko odgovara ili ne tom pozivu. „Obični ljudi“ dodavali su svojim imenima samo ime oca. U toj literaturi nalazi se i dosta nadimaka, uglavnom po mjestu odakle su došli: Josi Galili, Nataj Arbeli, Hilel, Bavli i slično, kao i po zanimanjima: Johanan Ha-sandler (obučar), Jichak Nafha (kovač) i slično.

Jevreji širom Evrope bili su prinuđeni da mijenjaju svoja imena i prezimena shodno zakonima koji su bili na snazi u zemlji u kojoj su živjeli. Zanimljivo je da su ti zakoni bili veoma često potpuno oprečni. Bilo je zemalja gdje je Jevrejima bilo striktno zabranjeno da uzimaju kršćanska/arijevska imena, kako bi se razlikovali od ostalih stanovnika dotične zemlje, a u drugim zemljama im je bilo zabranjeno da se drže svojih tradicionalnih, uglavnom biblijskih prezimena (npr. Koen, Levi) i imena (npr. Avram, Isak, Jakov). Ponekad je u istoj zemlji nekoliko puta mijenjan zakon, te

23 Gezera (hebr.) – izgon.

su Jevreji nekoliko puta morali da mijenjaju svoja imena. Tako su se formirala prezimena arapskog porijekla kao: Albahari, Alkalaj, Tajtacak ili hebrejskog kao Baruh, Anaf, Mevorah, Pinkas ili turskog porijekla kao Karaoglan²⁴ ili slavenskog kao Sadić, Rafaleović, Belić, Perić, Felić i sl.

Promjene prezimena Jevreji su morali da prijave ne samo vlastima već i lokalnoj jevrejskoj zajednici.

Bilo je i čisto hebrejskih prezimena (pored Koen i Levi) kao Baruh, B(e)raha, Cion ili Ben-Cion, Gabaj, Gaon, Gedalja, Hason, Hazan, Jakar, Mašijah, Melamed, Mevorah, Mizrahi, Nisim, Ovadija, Pesah, Šalom, Sason, Simha i slično. Za njih se smatralo da su porijeklom Romanioti.²⁵

Španski jezik ostavio je pečat i na prezimenima: Konfino (izgnan), Konorti (utješitelj), Konforti (onaj koji bodri), Pijade (milosrdan), Presijado (dragi), Saporta (onaj koji pomaže), Testa (glava) i dr.

*

Važna prekretnica u historiji jevrejske emancipacije nastala je 23. jula 1787. godine. Za vrijeme sveopće germanizacije, po patentu cara Jozefa II, Jevreji u cijeloj srednjoj i velikom dijelu istočne Evrope morali su imati njemačka prezimena:

„Die Judenschaft in allen Provinzen zu verhalten, einen deutschen Vornamen sich beilegen. In den Conskriptionsbuechern bestaendig angenomene Vor- und Geschlechtsnamen in deutscher Sprache eingetragen werden“.²⁶

Onaj ko je i dalje upotrebljavao jevrejsko prezime morao je platiti veliku globu i bio proganjan iz svih austrijskih krunskih zemalja. Taj potez imperatora Jozefa II objašnjen je težnjom da se izbjegne konfuzija u pravnoj registraciji, kao i u privatnim stvarima. Od 1. januara 1788. godine širom Austrije i njenih provincija svaka glava porodice morala je da izabere ime za čitavu porodicu.²⁷ Često bi onaj ko nije imao novaca da podmiti carsku konskripcionu komisiju dobijao razna podrugljiva i uvredljiva imena. Što se tiče žena, neudate su morale da prihvate prezime oca, a poslije udaje prezime muža. Od istog datuma u sve matične knjige trebalo je da bude upisano ime novorođenog djeteta samo na njemačkom jeziku.

Bila je objavljena lista njemačkih imena (po abecednom redu) koje su Jevreji mogli da izaberu za sebe, pa su se mnogi trudili da prilikom promjene nova porodična imena sačuvaju jevrejsko značenje ili barem prizvuk i/ili izgovor prethodnog imena, iz pijeteta prema precima.²⁸

Biblijska prezimena mogu se pojaviti u njemačkim jevrejskim imenima. Naprimjer, biblijsko ime je porijeklo prezimena Rubin, Reuben. Reuben, jedan od dvanaest plemena Izraela,

24 Šik, Lavoslav (1934), *Jevrejska prezimena*, Jevrejski glas, br. 6 (310), str. 2.

25 Romanioti nisu došli na Balkan ni iz Španije i Portugala, niti iz srednje i istočne Evrope, već iz Grčke u koju su prešli direktno iz Erec Jisraela, izgnani poslije razaranja Prvog jerusalemskog hrama, 540. godine prije n. e. ili poslije razaranja Drugog hrama, 70. godine n. e.]

26 Kober (eng.), Adolf Kober, *Jewish Names in the Era of Enlightenment*, Historia Judaica, Vol. 5, No. 2, October 1943, pp. 165-182.

27 Zaleisky, Adalbert (1854), *Handbuch der gesetze und verordnungen welche für die polizei-verwaltung im österreichischen kaiserstaate von 1740-1852 erschienen sind*. F. Manz, str. 168-169.

28 Menk, Lars (2005), *A Dictionary of German-Jewish Surnames*, Avotaynu, Bergenfield, str. 3-4.

bio Jakovljević prvorodenac sin. Ostala biblijska prezimena mogla su se pojaviti kao očevo ime ili uz dodatak „sin“ imena, kao što su Davidson, sin Davidov, i Abramson, sin Abrama. Ta imena su se odnosila na osobu neposrednog predaka, koji se pozivaju na poznate biblijske ličnosti.

Starozavjetna imena i njihovi derivati su se gotovo isključivo davala do drugog kvartala 19. stoljeća, kada je počela pojava njemačka imena. Dakle, umnožavanje bilo je uobičajeno. Ako je, naprimjer, bilo u zajednici previše onih koji su nosili ime Abraham Moseses, oni mogu biti dodatno identificirati gdje su im kuće bile (npr. Ambach = strana potoka ili Amberg = na brdu) ili grada prethodnog boravišta.

Kada su Jevreji emigrirali na Zapad, u Njemačku, naprimjer, ili Francusku ili prije toga u Austro-Ugarsku carevinu, a pogotovo kad su došli u kontakt sa engleskim govornim područjem, njihova istočna imena prouzrokovala su poteškoće u pravopisu i izgovoru, te su bila podložna promjenama u pravopisu i korištenju. Isto prezime se tada transformiralo, iako je imalo isto značenje, dolazilo je do zabune da li su to jevrejska prezimena. Tako, npr., prezime Schneider, Portnoy i Tailor znače isto: krojač, a ustvari su to prezimena njemačkog, ruskog i engleskog govornog područja.²⁹

*

Mnogi Jevreji koji su nosili prezimena Ko(h)en (sveštenici) i Levi (pratioci) trudili su se da prikriju svoje tako izrazito jevrejsko prezime, pa su postajali Kohn, Kojen, Kojenović, Kalman, Kemenj, Komloš, pa i Prister ili Popović, kao i Lević, Levin, Levinski, Levinger, Levinson, Levinštajn, Jona je pretvoren u Taub, Tauber, Taubman, Schtauber, Trauber, Berkovich znači „sin Berkov“ na jidišu, proizlazi iz hebrejskog Baruh i slično.

Jevrejska tendencija pokazuje se naročito u raznim akronimima: npr. ime Šak je akronim za Šemot Jisrael Kedošim (imena Jevreja su sveta). Slično su nastala imena iz kratica raznih titulatura: naprimjer iz Segan Levaja (Knez Leviat) porodična imena Segal, Segalla itd.; iz Kohen Cedek (pravedni svećenik) porodična imena Kac, Catz, Katzburg itd. Kac (Katz) nije značilo „mačka“ (na njemačkom), iz Šelijah cibur (izaslanik općine) Šac; iz More cedek (učitelj vjeronauke) – Mac; iz Šejihje leoreh jamim tovim (da živi dugo i sretno), porodično ime Šalit. Bilo je Jevreja koji su upotrebljavali skraćenicu koje laiku „nisu otkrivale“ jevrejsko porijeklo, a Bek je bio skraćenicu za „Benkedošim“ (sin mučenika), Gec za „Ger cedek“ (pravedni prozelit), Šen – „Šelijah neeman“ (pouzdan glasnik), Šik – „Šem Israel kodeš“ (sveto ime Izraela), Šor – „Šohet ve' rav“ (koljič i haham – rabin).

*

Drugi važan zakon tog tipa bio je Napoleonov „Dekret“ od 20. jula 1808. godine. Bilo je naređeno da svi Jevreji podanici Francuske imperije koji još nisu izabrali imena i prezimena to učine u roku od tri mjeseca po objavljivanju Dekreta i da svoja imena registruju u mjestu svog boravka. Jevrejima je bilo zabranjeno da uzimaju imena iz Starog zavjeta ili po nekom gradu, osim ako im je to bilo dozvoljeno Zakonom od 11. žernala XI godine (1. aprila 1803).

*

U spisku Jevreja i supružnika Jevreja koji su prema naredbi zapovjednika u Srbiji od 30. maja 1941. godine podnijeli općini grada Beograda prijave o imovini (Zbornik SJOJ 6, Beograd 1992, str. 372–406) nalazimo slijedeća prezimena sa dodatkom -ić ili -vić: Aladžemović,

29 Roth, Joseph (1985), Verlag Allert de Lange, Amsterdam, and Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln All rights reserved. ISBN: 0-393-04901-9, The Wandering Jews (lutaјуći Jevrej), prijevod sa njemačkog na engleski: Michael Hofmann, Granta Books, 2001).†

Albuherović, Almuzlinović, Anđelković, Ašerović, Avramović, Baruhović, Čelebonović, Cević, Davidović, Demajorović, Farkić, Hazanović, Isaković, Jakovljević, Jontović, Josifović, Judić, Kalmić, Karaoglanović, Kojenović, Leonović, Lević, Mandić, Mandilović, Manojlović, Mošić, Ozerović, Papić, Rafailović, Rubenović, Simonović, Sionović, Tajtacaković, Zumbulović i sl.³⁰

*

Tipična je bila pojava skraćivanja, pa time i deformacije prezimena: Šem-tov (dobro ime) postao je Sinto, Jom-tov (praznik, dobar dan) Jonto (kasnije Jontović). Uz dodatak Ben- ili Bar- (sin) dodavala su se imena koja su se česta spajala, te je Bar-Aharon postajao Bararon, Ben Aroja – Benaroja, Ben Avraham – Beavram, Ben Cion – Bencion, Ben Josef – Bejosif i slično.

Prezimina beogradskih Jevreja³¹

Holokaust nisu preživjele čitave jevrejske porodice ili najčešće velika većina njihovih članova, te smatramo da ovim spiskovima bar djelimično spašavamo spomen na njih od potpunog zaborava.

Abenšoam – Abinun – Abravanel – Adanja – Adut – Afar – Aladžem / Aladžemović – Albahari – Albala – Alfandari – Alhalel – Alkalaj – Alkuser – Almuli – Almuzlino – Alšeh – Altarac – Alvo – Amar – Amodaj – Anaf – Anđelo / Anđelko / Anđelković – Aron / Aronović – Arueti – Asael – Ašer / Ašerović – Atijas – Avram / Avramović – Azriel;
Bahar – Bararon – Baruh / Baruhić – Beavram – Bejosif – Benarojo – Benbasat – Bencion – Benjamin – Benvenisti – Beraha – Bišordi – Bukiš – Buli – Burlan;
Čelebonović – Cevi / Cević;
Daniti – Danon – Darsa – Davičo – David / Davidović – Demajo / Demajorović – Djerasi;
Elazar – Elić – Eliezer – Elijas – Ergas – Eškenazi;
Farhi / Farkić – Faro – Finc – Finci – Franko;
Gabaj – Gadol – Gamliel – Gaon – Garti – Gedalja – Gozes;
Hajim – Hajon – Haravon – Hason – Hazan;
Ilija – Isak / Isaković – Izrael;
Jakar – Jakov / Jakovljević – Jehošua / Jeušua – Jonatan – Jomtov / Jontović – Josif / Josifović – Judić – Julzari;
Kabiljo – Kadmonović – Kajon – Kalderon – Kalef – Kalmi / Kalmić – Kamhi – Kapon – Karaoglanović – Kario / Karić – Kasorla – Katalan – Katarivas – Kaveson – Kazes – Koen – Kolonomos – Konfino – Konforti – Krispi;
Lazar – Leonović – Levi;
Maca – Maclijah / Maclijahović – Mačoro – Maestro – Magreso – Majer – Majo / Majorović – Mandil / Mandilović / Mandić – Manojlović – Mašijah – Medina – Mejuhas – Melamed – Menahem – Menaše – Mešulam – Mevorah – Mojsilović – Molho – Montijas – Mordehaj – Moreno – Mošić;

30 Neka od ovih prezimena kasnije se pojavljuju i u Sarajevu.

31 Veselinović, Jovanka (1992), Spisak Jevreja i supružnika Jevreja koji su prema naredbi zapovednika u Srbiji od 30. maja 1941. godine podneli Opštini grada Beograda prijave o imovini, Zbornik SJOJ 6, Beograd, str. 372–406.

Naftali – Nafusi – Nahman – Nahmijas – Nahum – Natan – Nehama – Nisim;
Ovadija – Ozmo;
Papo – Pardo – Pelosof – Perera – Pesah – Pijade – Pinkas – Pinto – Popović – Puči;
Rafailović – Romano – Ruben / Rubenović – Ruso;
Šaban – Salom / Šalom – Šami – Samokovlija – Samuilo / Samuilović – Sarfati / Carfati – Saso /
Sason – Semo – Sid – Šimon / Simon / Simonović – Solomon – Sumbul – Suzin;
Tajtacak / Tajtacaković – Talvi – Testa – Toledano – Tuvi;
Uziel;
Varon;
Zaharija – Zumbulović – Zunana.³²

Turski utjecaj ogleda se u prezimenima kao Nakaš – Nakas, Misraki – Mizrahi. Dobar dio sefardskih imena, koja se u XVI i početkom XVII stoljeća javljaju u Bosni, danas su na ovim prostorima potpuno iščezla, naprimjer: Alavo, Alkozer, Alperin, Almuli, Auvi, Birla, Fero, Franko, Fajon, Farki, Gabay, Gatenjo, Gurmisan, Cevi, Burla, Eljasaf, Kases, Kupin, Kuriel, Krispi, de Mantova, Nakas, Nones, Magreso, Molcho, Navon, Navaro, Penso, Perez, Rikez, Russo, Sonino, Sefaradi, Sorožan i druga,³³ ali se javljaju na drugim stranama, naprimjer u Beogradu Gabaj i Ruso. Druge porodice iz tih vremena održale su svoje potomke sve do danas kao: Abinun, Alkalaj, Altarac, Atlas, Baruh, Kajon, Kaveson, Danon, Finci, Katan, Pinto, Papo, Levi, Romano, Salom i dr.

Greške nastale prilikom unošenja podataka

Radi ilustracije grešaka koje se dešavaju prilikom prepisivanja jevrejskih prezimena navest ću samo nekoliko eklatantnih primjera: Hajin umjesto Hajon, Baroh umjesto Baruh, Dano umjesto Danon, Jelenak umjesto Jelinek, Salon umjesto Salom, Gaun umjesto Gaon, Alijas umjesto Atijas, Habiljo umjesto Kabiljo itd.

Prilikom istraživanja ali i prilikom konsultiranja kako onih koji koriste fondove arhiva u Bosni i Hercegovini tako i samih arhivista, problem razlikovanja jevrejskih prezimena od sličnih njemačkih, mađarskih, španskih i drugih je već evidentan, tako da će ovaj rad pomoći istraživačima judaistike i jevrejske fenomenologije, kao i istraživačima historije, kulture, običaja, ekonomije i razvoja Bosne i Hercegovine i Balkana.

Postoje problemi kod razumijevanja jevrejskih imena i prezimena, posebno kod njihovog pravilnog zapisivanja. U tom smislu trebalo bi sačiniti i jedan spisak, posebno, sefardskih prezimena koja se ne mogu uporediti, kao aškenaska sa njemačkim, pa su za njihovog zapisivača i u trenutku zapisivanja predstavljali problem. Taj isti problem se dešava i kod savremenih sastavljača inventara ili zbornika, jer oni koji to rade ne poznaju ta imena, ni iz ličnog iskustva, a ni iz literature. Dio grešaka nastaje iz tog istog nepoznavanja kada jevrejska prezimena pokušavaju da stavljaju u padeže koji im ponekad ne odgovaraju pa se pojavljuju greške kao: Judi umjesto Juda, Fincu umjesto Finciju, Finc umjesto Finci. Ili Levi u Leviu, što se na kraju pojavljuje kao Luji.³⁴ Pojavljuju

32 Podvučena prezimena su se pojavila i u Bosni i Hercegovini.

33 Dr. Moric Levi, *Sefardi u Bosni*, str. 23.

34 Časopis *Bosna*, br. 51. od 8. i 20. maja 1867. godine. Ovdje se radi o prijevodu sa turskog napisano arapskim pismom u kojem je na turskom ispravno upisano prezime, ali je u prijevodu nastala klasična greška jer prevodilac nije poznavao jevrejska prezimena i prevodio je onako kako je mislio, ne uzevši u obzir da se pojedina slova mogu i drugačije koristiti.

se i slovne greške: Macaro umjesto Mačoro, Gaun umjesto Gaon, Taon umjesto Gaon, Musafio umjesto Musafia, Bomano umjesto Romano, Romani umjesto Romano, Kamhe umjesto Kamhi i sl.

U matičnim knjigama Sefardske općine u Sarajevu nalazi se oko 2700 registriranih porodica.³⁵

Prezimana ne treba uzeti u apsolutnom obliku, jer manji dio njih se mogu promatrati i kao katolička prezimana, ali većina prezimana su jevrejskog porijekla (neka od njih označena su zvjezdicom). Neka od prezimana su nestala, a neka su postala katolička, tako da je ponekad teško utvrditi da li se radilo o Jevrejima. U tom slučaju treba se oslanjati na lična imena. Kod Jevreja je bio običaj da imaju dva imena, npr. jedno evropsko (katoličko), a drugo jevrejsko, npr. Aškenazi: Hajnrich Hinko ili kod Sefarada: Leon Juda.

U nekim slučajevima preuzeta su i neka izmišljena prezimana umjesto jevrejskog, vjerovatno radi lakšeg prilagođavanja u zemljama Zapadne Evrope. Bilo je slučajeva kada su preuzeta i neka prezimana iz zemalja u kojima su Jevreji živjeli, a koja nikada nisu bila jevrejska. Postoje i slučajevi da je pored imena upisanog u matičnu knjigu iza prezimana ubačena riječ *recte*,³⁶ što znači ispravno, a poslije prezime koje je originalno, npr.: Flicker *recte* Polker³⁷ ili Schlesinger Majer (pored Piestany, Slovakia).†

„Hrišćanski papiri su u redu. Svi hrišćani imaju razumna, evropska imena. Jevrejska imena su luda i jevrejska. Niti je to sve: imaju dva ili tri prezimana, kvalificirana lažna ili *recte*. Nikad ne znaš kako bi ih nazvati. Njihovi roditelji su se vjenčali strane rabina. Brak nema pravni položaj. Ako očevo ime je Weinstock, a majčino Abramovsky, onda djeca njihovo jedinstvo će se zvati Weinstock *recte* Abramovsky, ili možda Abramovsky lažno Weinstock. Dječak, na primjer, s obzirom na jevrejsku vjeru nosi prvi naziv Leib Nachman. Jer ime je teško i možda zvuči provokativno u tuđim ušima, ime sina pretvaraju u Leo. Dakle, njegovo ime je Leib Nachman izmijenjeno u Leo Abramovsky lažno Weinstock. Sve dotle dok je policija zabrinuta, imena im ne znače ništa, već samo nevolju.“³⁸

Istraživanje jevrejskih prezimana zahtijevalo je izvjesno predznanje o samim Jevrejima i njihovoj historiji, tako da se moralo voditi računa o izvornosti prezimana kao i da izdvoje iz aškenaskih i sefardskih knjiga Sefarde odnosno Aškenaze. Često je tu postojao problem koji je riješen tako da se gledalo na lična imena koja su tipično aškenaska (njemačka, poljska, ruska, slavenska) ili sefardska (španska, slavenska). Problem predstavlja i izvjestan broj prezimana koji je mogao biti i aškenaski i sefardski tako da se prvo to moralo razdvojiti. Zato će se pojaviti nekoliko

35 U istraživanju su korištene knjige Sefardske i Aškenaske jevrejske općine u Sarajevu i knjige rođenih Jevrejske općine u Mostaru, iz kojih su preuzeti spisak svih porodičnih sefardskih i aškenaskih prezimana kao i indeks vjenčanih i umrlih. Pored toga korišteni su podaci fondova iz Historijskog arhiva Sarajeva, Arhiva Bosne i Hercegovine, Arhiva Republike Srpske i kantonalnih arhiva Tuzle i Travnik, a uvrštena su i prezimana preuzeta iz raznih dokumenata, knjiga i monografija, štampe, spiskova i zapisnika. †

36 Latinski: *recte*, *rectus* – vertikalno; pravo, ispravno, dobro, izravno, u ravnoj liniji, s pravom. U pravnom ili općehumanističkom korištenju „*recte*“ značenje je „pravo“, a koristi se kada se pogreška ispravi u citiranom dokumentu.† U selima koja su imala mnoge ljude istog prezimana, alias (*recte*) prezimana su dodijeljena različitim porodicama.

37 Knjiga vjenčanih, Jevrejska općina Sarajevo.

38 Roth, Joseph (2001), *Lutajući Jevrej*, Granta Books (o iskustvu galicijski Židova koji dolaze u Beču).

slučajeva istih prezimena i kod Aškenaza i kod Sefarda, npr.: Levi, Kon, Memes, Salom, Israel i sl. U tom slučaju posmatraju se lična imena koja su ili tipično aškenaska ili tipično sefardska. Problem predstavlja kada neko nosi neko slavensko ime ili ime koje je donio iz zemlje gdje je rođen. U tom slučaju treba uraditi detaljnije istraživanje u matičnim knjigama Jevrejske općine u Sarajevu. Ponekad se radi i o istim prezimenima (osobama), ali su različito zapisana kao npr. Israel-Izrael, Levi-Levy.

Nekoliko zanimljivih detalja koje se odnose na pretvaranje imena i prezimena u prezimena sa karakterističnim nastavkom „ić“, npr.: Mayer u Majerović, Mandl u Mandlović (Mandilović), Merkado u Merkadić, Mačoro u Mačorović, Papo u Papić, Sumbul u Sumbulović i Weiss (bijel) u Bijelić ili Belić, Shtockhamer u Štokić, Sado u Sadić i sl.

Međutim, još je ranije, u 18. vijeku, došlo do ovih pretvaranja imena u prezimena.

Karakteristično je za Bosnu ovoga doba da je više istaknutijih Jevreja po ocu dobijalo nadimak sa nastavkom na -ić (Avramović, Sarafović, Čolaković, Solomonović itd.).³⁹

Ponekad ni oni koji su vodili knjige nisu bili sigurni da li su dobro zapisali: ili kako se izgovara ili kako treba napisati. Tako često nailazimo na dualizme i primjedbe zapisivača koji ukazuju kako bi neko prezime trebalo biti zapisano.⁴⁰ Nekada su izvorno napisana prezimena, a nekada pogrešno napisana, kako zbog nepoznavanja jevrejskih prezimena od zapisivača tako i zbog netačnog izgovaranja prilikom zapisivanja. Originalno prezime, slučaj kod prezimena: Lovrić, Lušić i sl. pojavljuje se u knjigama uz preuzeto prezime.

Ponekad i nema tih primjedbi, pa se prezimena zapisuju npr. pod slovo „z“, a trebalo bi pod slovo „s“, ili su prezimena zapisana kako se izgovaraju, a ne u originalnoj formi, tako da treba i to uzeti u obzir prilikom traženja određenog prezimena. Npr. većina prezimena se vodi pod slovom „v“ iako bi u izvorniku trebala biti pod „w“. Postoje i česti slučajevi miješanja dijelova originalno napisanog prezimena sa bosanskim jezikom, npr.: Schwartz – Šwarc. Prezime se izgovara Švarc, bez obzira kako je napisano, i može se koristiti bosanska varijanta u pisanju.

Pored toga, čest je slučaj da oni koji su u raznim općinskim i drugim knjigama (katastar, gruntovne knjige, sudski spisi i sl.) zapisivali jevrejska prezimena zbog njihovog nepoznavanja, upisivali su ih pogrešno, tako da oni koji su kasnije to prepisivali samo su ponovili istu grešku.

Moguće je u jevrejskim matičnim knjigama i indeksima pronaći i prezimena koja su isključivo slavenska sa područja Bosne i Hercegovine, ali ovdje se obično radi ili o slučaju kada su muškarac ili žena prešli na judaizam ili o nekome koji ima jevrejsko porijeklo po majci. Takvih prezimena ima i u slučajevima kada je neko svoje jevrejsko prezime, radi lakše komunikacije, promijenio i izveo ga iz imena: (Sado – Sadić, Sumbul – Sumbulović) ili iz zanata kojim se bavio: Saraf – Sarafić, ili iz nadimka (Zeki – Zekić, Baruh – Poljokan, Maestro – Perić, Levi – Šarko, Levi – Ćilibi, Papo – Sason). Vjerovatno ova promjena prezimena dolazi krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća.⁴¹

U nekim slučajevima, kao što je kod Moše Atijasa (Zeki ef. Rafaelović) preuzeto je tursko

39 Vinaver, Vuk (1959–1960), *O Jevrejima u Dubrovniku u XVIII veku*, Jevrejski almanah, str. 77.

40 Aškenaske knjige porodica, Jevrejska općina Sarajevo.

41 Prvi takav slučaj je zabilježen kod Moše Atijasa 1892. godine, a kasnije i u Pinakesu iz 1921. godine nalazimo i originalni potpis Maestro Perić. Kasnije se jevrejsko prezime izgubilo i ostalo je u knjigama kod ove porodice samo Perić.

ime Zeky i uz njega dodata titula ef.⁴² U ovom slučaju došlo je i do promjene i samog prezimena. Naime, u komunikaciji sa ljudima isti je koristio prezime Rafajlović ili Rafaelović (od Rafael, ime oca) i pod tim prezimenom bio je upisan i u mnogim zvaničnim dokumentima.⁴³ Interesantno je da je sin ovog veoma uvaženog člana zajednice, predsjednika Jevrejskog društva Hevra Kadiša, koji je po svom djedu dobio ime Rafael, promijenio svoje prezime Atijas u Zekić kao uspomenu na njegovog oca Zekky efendiju Rafaelovića. Uobičajeno je u vrijeme dok su Osmanlije vladale Bosnom da su pojedini ugledni građani, uglavnom poznati veletrgovci, dobijali titulu efendije i uz to neko tursko ime, npr. Đuzepe Vita Salom vulgo⁴⁴ Talat-efendija, drugi brat je bio Ziver-efendija, njegov brat Daniel I. Salom poznat kao Ševket-efendija.⁴⁵ Interesantno je da su sva turska imena Jevreji dobijali prema svom karakteru ili znanjima, a značila su nešto lijepo i pouzdano.⁴⁶ U Bosni je bio poznat i Javer-efendija Baruh⁴⁷ koji je bio veletrgovac i zastupnik u parlamentu.

Poslije Drugog svjetskog rata izvjestan manji broj Jevreja je, vjerovatno u strahu od nekog novog holokausta, promijenio svoje prezime, skrativši originalno jevrejsko ili zadržavajući neku formu koja će ga podsjećati na originalno prezime. Tako je zabilježeno da je prezime Samokovlija pretvoreno u Samakov, Feldbauer u Felić, kao i Weiss u Bjelić (Belić), a Mačoro u Mačorović, Merkado u Merkadić.

Primjećuje se da je u Bosni i Hercegovini broj aškenaskih prezimena daleko veći negoli sefardskih,⁴⁸ prije svega, zbog širokog prostora sa kojeg su došli, kao i zbog činjenice da su prošli kroz period kada su morali promijeniti izvorno prezime silom ili kupiti prezime koje ima bar neko dostojanstvo. Kod Sefarda je drugačije, jer su oni većinu svojih prezimena donijeli iz Španije i Portugala ili pokrajine i grada iz kojeg su došli, a njihov veliki priliv je prestao već krajem 19. vijeka.

Nažalost, skoro 11.000 Jevreja stradalo je u holokaustu i brojna su se prezimena zauvijek izgubila. Pored toga, brojna sefardska porodična prezimena su nestala tokom stotina godina, tako da je opstao jedan broj prezimena, od kojih na početku 21. vijeka većinu prepoznamo i susrećemo u Bosni i Hercegovini: Abinun, Albahari, Alkalaj, Altarac, Atijas, Baruh, Danon, Elazar, Finci, Gaon, Kabiljo, Kamhi, Kaveson, Kohen, Levi, Maestro, Ovadia, Papo, Pardo, Pinto, Romano, od aškenaskih prezimena: Gutman, Ileš, Kaunitz, Samek, Štern, Tauber, Ungar, Vajnberger, Verber.

42 Ef. (efendi). To je naslov poštovanja ili pristojnosti, što je ekvivalent na engleskom sir, koji je korišten u Otomanskom carstvu (Turska).

43 Puni potpis Zekky ef. Rafaelović nalazi se u obliku potpisa u dokumentima osnivanja „La Benevolencije“ 1892. godine.†

44 To se u slobodnom prijevodu može prevesti kao „poznat u narodu kao“; B. Klaić, vulgo (*lat.*) – u puku, u narodu, pučki, narodski, prosto rečeno, obično, općenito, prstonarodno; M. Vujaklija, vulgo (*l. vulgo*) – kod naroda, u narodu, u običnom životu, narodski, jezikom prostog sveta, prosto rečeno.

45 Popović, Aleksa J. (1910), *Životopis znamenitih Sarajlija*, Sarajevo, str. 25.

46 Tako je prema Škaljićevom rječniku „Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku“: Zekky znači „bistar, oštrouman“; Talat (Tal’at) znači „lijepa i svijetla lica“; Ševket znači „bojna sila, jakost, hrabrost, moć, snaga“.

47 Škaljić, Javer – pomoćnik.

48 U trenutku pisanja ovog rada broj pronađenih aškenaskih prezimena u arhivskim dokumentima BiH bio je 1.338, a sefardskih 150.